

SÄÄ'MKIÖL
SERDDMÖŠ
PÄÄRNŽE

Lij-a kiõll dååma?

SÄMEDIGGI
SÄMITIGGE
SÄÄ'MTE'GG
SAAMELAISKÄRÄJÄT

Jie'nnkiöllâm lij kee'jje'mes koođ, koon
puärraz liâ dohti ii'ji ää'i'jest rää'kkesvuõđin
raajjâm. Juõ'kk'kaž mee'st lij õhtt čâ'lmm
jie'nnkiööl koođõõzzâst, ko'st sokkpuõlvvõõgg
õhttne keäcclõõzzi mât'e kođđjest čââ'l'm.
Leä'p šöddâm kidd jiijjân ooumažhistoriaa'je
ju'n ouddâl šöddmest:

Juõ'kk čâ'lmm taarbaš oou'dbu vuâđđan
da nuu'bb čõõnõssân, štõ koođ ij puåtkkân.
Jös ni õhtt čâ'lmm lij njuõrâs, sätt obb koođ nuâll'jed.
Juõ'kk'kast fe'rttai jiõčč ââ'nned huõl kiõlltääidstes,
štõ jie'nnkiööl koođõs keâllai ođđ sokkpuõlvvõõgg
čõõnnâd tõõzz jiijjâs čââ'l'mes. Ooumažvuõtt õõlgat
mi'jjid se'rdded jie'nnkiöllâm ođđ sokkpuõ'lvvõ'kke.
Nu'tt ooumaž vuäitt staanâd, štõ jie'llem
pää'lljes ij puåtkkân suu mât'ŋŋlest, pe'ce
veekk ooudâs pue'ttiäigga.

Snellman & Vuolab
Hála mánnásat iežat eatnigiela, 1993

Siiskaž

ALGSÄÄ'N	6
SÄÄ'MKIÖLI ŽEÂRJJAI VUE'JJ DA JEE'RESNALLSEM TAARB	8
PIÂR AIKIO	10
PIÂRRI ŽIÖLLPLAANUMMUŠ	12
PIÂR HARJU	18
ÕMMGAŽÄI'ĞĞ	20
PIÂR NÄKKÄLÄJÄRVI-LÄNSMAN	26
SIÖRRÂMÂÄ'KK DA OUDDPEÂMM	28
SÄÄ'MKIÖLL ŠKOULÂST	34
SÄÄ'MKIÖLSAŽ PÄÄRNAŽ VUÖRASM	38
LISTT ŽEERJLAŽVUÖÐÂST DA NE'TTKÄÄIVAIN	42
KOOZZ VUÄITAK VÄ'LDDED ÖHTTVUÖÐ LÂÂ'SSTEÂÐAI VUÄŽŽAM DIÖTT LE'BE JÖS VUÖIGGÂDVUÖÐAD LE'BE PÄÄRNAD VUÖIGGÂDVUÖÐ JÎA TIÖUDDU	43

© Annika Pasanen & Sää'mte'ğğ/Sää'mkiöl koontâr
Snimldöögg: Ville-Riiko Fofonoff, Vesa Ranta
Kuâsttjös: Katja Lettin
ISBN: 978-952-441-431-9
Teä'ddempä'kk: Painotalo Seiska Oy 2020

Öõlmits lij puu't'tum mätt'töös- da kulttuurministeria teäggtöözzin.

Opetus- ja
kulttuuriministeriö

Alggsää'n

Tän keerjast kiõtt'tâ'lle sää'mkiõli da sää'mpäärnai vuei'n-nemkuu'limest samai tää'rkes ää'sš: sää'mkiõl âânnmõõžž piârrjest.

Teât sää'mkiõl se'rddmest sokkpuõlvõõggâst nobba jee'-resnallšem piârnuõ'jjin da åârrmõõžžin lij eža occanj ta'rjeemnalla da tõn sätt lee'd vaiggâd fi'ttjed. Lää'ddjânnmest hie'lkeld vuäžžamnalla åârrai kue'i'tkiõllsažvuõtt-teât peä'lstes kovvad takainalla samai nuu'bbnallšem kiõllvuõ'jjid gu tõk, ko'st sää'mmla jeä'lle: ouddmiârkkân lää'dd- da ruõcckiõl mainstummuž palddlõõzzi piârrjin. Tät vuä'ppeske'rjj lij rajjum vuõss-sââ'jest sää'mkiõllsaž piârrji väeras. Tõt vuäitt lee'd äu'kken ouddmiârkkân še sosiaal- da tiõrvâsvuõttkääzzkõõzzi pää'i'k sää'mpiârrjid teivvai ämatnii'kkid.

Sää'mõutstõs jeäll já'ttlânji mottjeei kiõllvue'jjest, koon meä'rte nu'tt kiõllvaajtõs gu kiõlljeälltummuš. Seämma ääij gu kiõl'laž vuõiggâadvuõd ravsme määngin vuu'din, tõi teâuddjummuš vue'jjest lij õinn täujja ää'pptem. Puärraz jiâ pâi kaaun jiijjâs aargâst taarbšum tuärjjõõzz sää'mkiõl serddmõõžž, päärna kiõllouddnummuž da kiõl'laž vuõig-gâdvuõdi pue'rmõssân.

Päärnaž- da piârkääzzkõõzzi muuttâsprogra'mme kuulli Piârkõõskõstuâimmjem-mall Lappi'je -ha'ñkkõõzz raa-min ee'jj 2018 riõšsum kiõllvuäpstõk-kiõčlõddmõš (kč. teâttkäivvlogstõk) oçndõõdi tarbbsi'žzen da tu'kkuum tuärj-jõsââ'blken, kåâ'tt coouni jiânnai kõõčmõõžžid da sags-tõõlmõõžž. Piârrjin lij čiõlggsânji tarbb piâssâd kuullâd da sagstõõllâd kiõllva'lljummšin, päärnai kiõl'laž ouddnummšest da tõn tuärjummšest.

Lää'ddjânnam peä'lnn lij ää'i'jab i'lmstõõvvâm õhtt vuä'ppeskeerjaž tän ä'sspirrõõzzâst, Stukes ee'jj 1993 õ'lmstâât-

tam da Aino Snellman da Kerttu Vuolab ũee'rjtam Maainâst jiijjâd kiõl päärnžasad – Håla mánnásat iežat eatnigiela. Tän da måttmi Taarrjânnam beä'lnn õlmstõttum vuä'ppesmate-riaali teâd käunn'je keerja loopp teâttkäivvlogstõõggâst.

Sää'mtee'gg õlmstâtt tän keerja ŌM:i meeraikõskksaž alggmeerai kiõli tee'mee'jj 2019 cisttân, vue'ssen jee'res sää'mkiõlid ra'vvjeei da määñgpeällsen raajji materiaalobb-vuõd. Ōõlmtõõzz lij vuei'tlvâsttam mätt'tõs- da kulttuurmînisteria tuärjjõs. Te'ksstvue'zzid lij noorrâm kiõlltu'tkkee FT Annika Pasanen.

Keerjast liâ mie'ldd kolmm sää'mpiârri jue'kkmen kiõčlâsttmõõžžees sää'mkiõl mainstummšest päärnže jee'resnallšem åârrmõõžžin.

Stuorrâ kijtoseh Henna ja Vilda Aikio!

Jõnn spä'ssib Terhi, Tero da Ōiu'rrel Harju!

Giittos eatnat Anna Näkkäläjärvi-Lânsman, Asko Lânsman, Anni-Siviâ ja Ántte Issát!

Sää'mkiõli ūk'jai vue'jj da jee'resnallšem taarb

Ååu'c sää'mkiõlāst Lää'ddjānnmest mainste koolm: aanarsää'm, nuõrttsää'm da tā'vvsää'm. Täi historiast da ânn'jõzvue'jjest lie jiânnai õhtsaž da jiânnai jeä'rdõözz še. Kulttuurlaž da kiõl'laž suddõttmõš pirrõotti jeä'nbõ'sse lij kuõsktam pukid sää'mjooukid da tõn vaikktõözz kuâsstje ravvsen õinn, hâ't ouddnummuš lij määjgnalla jáârglam. Tâ'vvsää'mkiõll lij kiõlin šuurmõš da jäänmõsân õnnum, tõn mainsteei jälste kolmman riikkâst da tā'vvsää'mkiõ'lle liâ ouddmiârkkân pukin jäänmõsân keerjlaž materiaal.

Koin-ne vuu'din tā'vvsää'mkiõll lij lââi ee'jjest nobba serddjam sokkuõlvvõõggâst nobba puåtknekani de jie'nnkiõllsaž mainsteei liâ õinn pukin ââ'kk-klaassin. Aanarsää'mkiõll da nuõrttsää'mkiõll lie pâi leämmaž uu'ccab mainsteeijoouk kiõl. Aanarsää'mkiõll liâ pâi mainstam ânn'jõz Aanar kââ'dd vuu'dest. Nuõrttsää'mkiõll liâ ää'rþvuâlželd mainstam ânn'jõz Taarrjânnam, Lää'ddjânnam da Ruõššjânnam riikki raajjuu'din, leša ânn'jõzä'i'j nuõrttsää'mkiõll mainstee'ji jäänbõsjoukk jäälast Lää'ddjânnmest nuõrttsää'mmlai aazztummuž diõtt nuu'bb jõnn vään mânjna šoddâm vu'vddouddmõõžzi seu'rjõssân. Aanarsää'm da nuõrttsää'm kiõlloutstõõzzin šoõddi 1900-lââgg looppbeä'lnn čiõlgg kââmtõs, da kiõl serddmõš sokkuõlvvõõggâst nobba årsti måttmid čo'rstõõggid lokku väâ'ldkani. Tõn diõtt tiõttum ââ'kk-klaassin liâ samai occanj le'be jiâ ni voops sää'mkiõl vuõsskiõllân mättjam oummu.

„ „

Tõt leäi tuõdi fiinâs tâ'l gu Terhi mainsteškuõ'di Kiurrla nuõrttsää'mkiõl, tõt leäi samai pue'rr hâmm. Da le'čci tuâivwam, štõ le'jjem jiõčč še mättjam u'ccpä'rnnen tõn kiõl.

Tero Harju

Gu kiõllvaajtõs sää'mkiõlāst lââ'ddkiõ'lle haa'leet årstâ'tted da sää'mkiõl vuâžžât mââusat õutstõõzzi da piârrji kiõllân, kiõl se'rdde tâ'l ooudârra še nâkam, keäk lie jiõčč mättjam sää'mkiõl eman škooulâst le'be vuõrâsooumžen. Tâ'vvsää'mkiõl vue'kk lij še samai vaajtõõlli vuu'd mie'ldd. Ouddmiârkkân Suä'đjel Vuõccust tõt mušttat jiânnai aanar- da

nuõrttsää'mkiõl vue'jj, da kiõl väimmvuu'din tõn serddmõš lij še määjgin sooggin puåtknam. Sää'mkiõli ânn'jõzpee'i'v da taarbid šteemplâst tän poodd ravvsen še tõt, štõ miärkteei jäänbõs sää'mmlain jäälast sää'mmlai dommvuu'd åâlgpeä'lnn. Sää'mkiõl serddmõš piârrjest õõlgat jijjâsnallšem motivaatio da kiõrddâmvuõd åârrmõõžzin, ko'st pirrõõzz da õutstõõzz tuärjjõs sää'mkiõlle lij occnjaž. Vuõiggâadvuõtt sää'mkiõllsaž ouddpiõmmu (Ouddpeâmmlä'kk , kç. teâttkäivvlogstõk) kuâskk Lää'ddjânnmest pukid päärnaid, keäk mainste sää'mkiõl jie'nnkiõllân, tõid še keäk jälste sää'mmlai dommvuu'd åâlgpeä'lnn. Kõõčcmõõžžâst åârrai vuõiggâadvuõd kuuitâg to'bdde hue'neld, da sää'mkiõllsaž ouddpeâmm lij ta'rjjeemnalla tâ'lk mue'dd gâârdest. Vuõiggâadvuõtt vuâžžad vuâddmätt'tõõzz vä'lldvüe'zzest sää'mkiõ'lle (Vuâddmätt'tõslää'kk, kç. teâttkäivvlogstõk) kuâskk sää'mmlai dommvuu'd koo'ddid. Dommvuu'd koo'ddi åâlgpeä'lnn sää'mkiõl mätt'tõs lij vuei'tlvaž, leša tõn kuõskki vuõiggâadvuõdâst jie leäkku peäggõõzz mätt'tõslaa'jjin. Sää'mkiõll- lââ'jj u'vddem vuõiggâadvuõd sää'mkiõllsaž kääzzkõõzzid (Sää'mkiõll-lââ'kk, kç. teâttkäivvlogstõk) õhttne še vä'lldvüe'zzest dommvoudda, leša mâttni ve'rõgnii'kk peä'lest obb Lää'ddjânnma še.

„ „

Õõlgči lee'djiõčč aktiivilaž da vuei'tted soi'ttjed määjng sâjja da pâi altteed aalgâst da se'lvted. Tõt ve't lij gââradsä'mmli'žzen pâi siõmmna nâkam lõ'sses ä'sš. Kaaggam hattân kâ'l si'jjid, keäk liâ vuäittam tõn tuâj tuejeeed.

Henna Aikio

Lij sooggâst, vuu'dest da kiõlljooukâst šidd, što mâkam taarb Lää'ddjânnam sää'mkiõllsaž õutstõõzzin liâ: jie'nnkiõllsai kiõlltäaid nâânummuš da kiõl'laž vuõiggâadvuõdi čõõd viikkmõš, åârrmen le'ddi kiõllpirrõõzzi nâânummuš, ravvsen sää'mkiõllsaž pirrõõzzi raajjmõš päärnaid, kuei'tkiõllsaž pirrõõzzi da kiõll-laaugmaalli ooudâsviikkmõš kiõlljeâlltummuž taarbid, oðđ mainsteeisokkuõlvvõõggi raajjmõš da oðđ vuõrâsooumažmainstee'ji škoou'l'jummuš da nu'tt ooudâs. Mii tuâimmai õhttân piârrjest, ij možât tuâim nuu'bbest, da mäi'd vuâitt ooudlded õõut sää'mkiõl õutstõõzzâst, ij možât vuei't ooudlded nuu'bbest. Leäi-ba kõõčcmõš hâ't koon sää'mkiõlāst da jälsti-ba sää'mmlaž hâ't Nuorggmest le'be Hankost, õhtt tuejeei lij pâ'jjel jeärrsi sää'mkiõl ra'vvjee'jen: tõn mainstummuš dommkiõllân. Ni mõin jee'res tuâimin, ha'ñkkõõzzin da teäggõõzzin jeä't vuei't ko'rvveed tõn, štõ kiõll serddai puärrsin päärnaid.

Piâr Aikio

3-âksaž Vilda Aikio jäälast Oulust jie'nnines Henna Aikioin da ee'jiines Jarkko Säkkinenin. Henna lij mainstam Vildaa'je aalgâst ju'n tâlk aanarsää'mkiõl, e'cc Jarkko gôs lää'ddkiõl. Aanarsää'mkiõl ij leäkku Henna vuõssmõsân mättjum kiõll pe'ce kiõll, koon son lij välddam mââusat siõmmnai siõmmnai vuõrâsooumžen. Tu'mmstök se'rdded soogg kiõl jijjâs päärnze šõõddi vue'rddempâ'jen. Henna kaaddcõödi siõmmna, mõõn lõ'sses sää'mkiõl mainstummuš puädcî lee'd možât muðoi ju lõ'sses õmimgazaargâst, o'nnste'ci-a sää'mkiõlâst põõšsmõš, ko obb piâr lij õõutsâ'jest, da tõt še, puädcî-a son vuäzzad kritiikk tõ'st, štõ lij va'lljääm jie'nnkiõllu'ctee'len päärnzes dommkiõllân koon-ne jee'res gu jijjâs jie'nnkiõlâs. Aanarsää'mkiõlâst šõõddi kuuitâg luâdlâz vue'ss piârri aargâst. Kritiikk ij leäkku puättam, leša ij gâârad pirrõõzzâst čuu't jiânnai ni tuärjjõõzz. Jarkko lij mättjam fittted aanarsää'mkiõl da tuärjjad niõd sää'mkiõl ouddnummuž. Vääznai viõkkvää'rr Hennaa'je lij leämmaž Aanrest jälsteei sokk, jeä'rben kiõllpie'zzest reâuggai vuä'bb, da vââznai näâ'l veä'kk lij leämmaž kiõllpie'zzin õnnum materiaal. Vilda maainâst tân poodd jää nab läaddas, leša fitai aanarsää'mkiõl tiuddsângi - da jee'res sää'mkiõlid še miâlggâd puârast - âann sää'mkiõl saa'nid da läull säämas. Aanarsää'mkiõl mainstummuš lij ââ'n kolmmâkksi'žzen lässnem ârra. Suu miõllsummuz jeä'kkeskee'rj liâ Riitta Vesala Hirškiihâ já Myerji mainâseh -kee'rj.

Mon jiõm aainâs
leäkku pokkjõõttâm ni
pee'i'v tõ'st, štõ leäm
va'lljääm muu da Vilda
kiõllân sää'mkiõl.

Henna Aikio

Piârri kiõllplaanummuš

Måttmid puärrsid sää'mkiõl va'lljummuš piârri dommkiõllân lij nu'tt čiõlgg ä'sš, štõ tõ'st ij leäkku tõn jää nab smiõttmõš, leša määngas jou'dde tuejeead ää'sš ou'dde jää nab. Tõn, mõõn kiõl le'be kiõlid piârrjest mainsteškuä'det päärnaid da ko'st kiõllva'lljummšid vuäžž tuärjjõõzz, kannat smiõttâd šiõgg ää'i'jest. Jõs ä'sšpirrõs pâjjan ou'dde, ko päärnaž lij ju'n šõddâm, tõt vuäitt kuâddjed jää nab akuutt va'lljummši, mä'ljõõzzi da huõli vuâlla.

Mai'd päärnže tâ'l ä'lõge mainsted? Puärrsid, keäk haa'lee päärnžeez mättjed sää'mkiõl, vuäitt u'vded takai ââ'nteei vuä'ppõõzz: põõrg raajjâd päärnžasad åârrmõõzzid, koin son kooll tij vuâkkseed kiicchee'n samai jiânnai sää'mkiõl jee'res kääivain. Jõs piârrjest liâ kue'htt puärraz, keäk silttee sää'mkiõl, lij päärna sää'mkiõl ouddnummuž mää'i'nest aainâs pue'rmõš, štõ kuhttu mainsteškuä'tte päärnže sää'mkiõl. Puärrsi kõskksaž kiõllva'lljummšest še lij jõnn miârktoš päärna sää'mkiõl välddmõ'sše. Lää'ddkiõl tääidast ij Lää'ddjânnmest jälsteei piârri taarbâž ââ'nned huõl: lää'ddkiõl päärnaž kâ'l mättai doom åâlgpeä'lñn še.

Mon jiõm haa'le mainsted lää'ddkiõl, ko åâskam, što päärna muðoi še mättje lää'ddkiõl nu'tt puârast. Muu miõlâst lij vääžn'jab mainsted suännaid sää'mkiõl, što tõt le'čci suännai vuõssmõš kiõll. Tõt lij mu'nne ärvvsaz ä'sš, ko leäm jiõčč kiõččlâsttam tõn aivv nu'bioo'ri, ko leäm vuõrâsooumžen, nu'tt kuâhettlo âkksi'žzen välddam tõn kiõl mâðust.

Anna Nakkäläjärvi-Länsman

Jõs puärrsin nu'bb silttag sää'mkiõl da nu'bb ij, lij vääžnai, štõ sää'mkiõllsaž pué'res kiõččlâatt mainsted päärnže sää'mkiõl meä'rmeâldlânji da tâ'l še, gu nu'bb puä'res lij pää'i'k â'lñn. Jõs ni kuäbbaž puärrsin ij maainâst sää'mkiõl puârast, kannat ooccâd tõid kuânstid da pirrõõzzid, koin päärnže vuei'tet mainsted sää'mkiõl nu'tt jiânnai ko vuei'tlvaž. Siõmmna-i sää'mkiõl päärnže lij pâi pue'rab gu ij-ni voo'ps sää'mkiõl.

Tõ'st mättai tuõdi jiânnai, gu pâi älgg ââ'nned tõn kiõl. Ij taarbâž lee'd samai tiuddsaž kiõlltaidd tâ'l, gu mainsteškuätt. Aalgâst tõt ve't lij samai jiânnai nãkam õhttu mainstummuš, gu ij-han päärnaž veâl kommunikâ'st nu'tt-aa. Tõt lij tõnnalla še äärmalaž, štõ tõ'st lij äi'gõ jiõčč-i mätt'tõõttâd tee'rmid da puk nakkam.

Terhi Harju

Kannat lee'd äärmalaž jiõccses. Ij tõn kannat pâi'lviõggin vä'luded nakkmen, štõ åâ'n fe'rttai spraavâd mâi'd-ne. Jõs tõt tâbddai, štõ lij luâdlaž da šiõgg mainsted sää'mkiõl de ij leäkku ko mainsted. Da jõs tõt tâbddai, što tõt väldd jää nab ko oudd, di tâ'l vuäitt čiõlmõõvvâd tuärjeeed muðoi tõn päärna kiõl ouddnummuž.

Henna Aikio

Ju'n ääigas pooddâst kiõllplaanumšest kannat smiõttâd, mii šâdd tuõttvuõðâst lee'd päärna ouddpeâmm da škooul kiõll. Lij-a jälstemvuu'dest jie'nnkiõllsaid jurddum sää'mkiõllsaž ouddpeâmm? Jõs ij, tõn taarbâst kannat muštled ää'sšest va'stteei kåâ'dd ve'rõgnii'kkid šiõgg ää'i'jest. Lij-a vuu'dest sää'mkiõllsaž kiõllpie'ss? Jõs ij, da nakkam taarbseei päärna le'čce jää nab, lij-a vuei'tlvaž vuâddee voudda kiõllpie'ssjoouk? Päärnaž vuäitt pue'rmõš vue'jjest õsttâd aktiivlaž sää'mkiõl tääid še tâ'l, gu sää'mkiõl lij tâ'lk dommkiõll le'be tâ'lk ouddpeâmm kiõll. Pue'rmõš vaajtõsmäinn lij kuuitâg tõt, štõ kiõll peäss ââ'nned määngast sosiaal'lânji vääžnai pirrõõzzâst.

Sää'mkiõli vue'jj hue'neld tobddi oumin, jee'resnallšem veerglaž oumin le'be jooukin še, vuä'i'tte pue'tted sää'mpiârrjid vuä'ppõõzz, kook jiâ ouu'dad sää'mkiõli vue'jj. Täujja vuä'pste vuõi'ggest, štõ õout puärrsest fe'rttai mainsted päärnže tâ'lk õout kiõl. Tät lij šiõgg vuâddjuurd,

gu lij kõõčmõš sää'mkiõl puârast siltteei puärrsest. Jõs puä'res kuuitâg ij pââ'st mainsted päärnže juõ'kk šiâtt sää'mkiõl, pue'rab ko mainsted tâ'lk jäänbôskiõl lij mainsted sää'mkiõl pâi gu pâstt. Nu'bb takai siâzztõs lij, štõ puärrsest fe'rttaí pâi mainsted päärnže tõn kiõl, koon son lij jiõč mättjam vuõssmõsân. Sää'mmlai assimilaatiohistoria čuõvâst tât še lij täujja neu'rr vuä'ppõs. Jõs puärraz le'be joba oou'dab sokkpuõlvvõõgg liâ kiõllvaajtõõzz diött pääzjam sää'mkiõl täaidtaa, lää'ddkiõllõvvâmuuddnummuž vuei'tet pue'rmõsân jáårglâ'tted vää'ldee'l sää'mkiõl mååusat dommkiõllân.

“

Siõmmna muu smiõttõõdi kâ'l pirrõõzz reaktio tõn miõlâst, gu muu vuõssmõs ämmat lij jie'nnkiõl u'ctee'l, de šâdd-a nâkam õõmšummuš. Štõ mä'htt jie'nnkiõl, lää'ddkiõl u'ctee'l vuäitt pue'tted nâkam čâuddmõõ'sše, štõ ij maainâst vuõssmõsân mättjum kiõl päärnže.

Henna Aikio

Ä'stobddivuä'ppõõzzin nobstâavv täujja sää'nn "toobdkiõll": puärraz siâzztõõlât mainsted päärnže kiõl, koozz jiõč lij jäänmõssân čõnnõõttâm toobdtää'zzest le'be koin jiõč lij mättjam luâdlummsan mainsted tobddji pirr. Oummust vuäitt kuuitâg puârast lee'd jää nab gu õhtt "toobdkiõll". Še vuõrâsooumžen mättjum kiõlle vuäitt šõddâd čijñjâl toobdçõnstõk, da tobddjid õhttnesi sannõõzz da õõlmtõõzzid vuäitt mätt'tõõttâd tõ'st mâ'st še kiõl jee'res vue'ssvuu'did. Âlgg še tobdsted, šo jõs sää'mpärnaž ij vuäžj mättjed sää'mkiõl, tõ'st liâ jiijjâs seu'rrjõõzz toobdtää'zzest. Sää'mõutstõõzzin liâ mainstam jiânnai ns. aazztõktraumast da nue'đđse'rddmin, kook miârkkšâ'vee jm. kiõlle õhttnesi traumaattlaž kiõcõlásttmõõžzi serddmõõžž puõ'tti sokkpuõlvvõõggid. Gu õutstõs haa'lad årstâ'tted nâkam ouddnummuž, sää'mkiõl âlgg vuäžjad mååusat dommkiõllân. Tõt vuäitt ouuldled tõn, štõ vuõssmõs kiõllân lää'ddkiõl mättjam serdd päärnžasas vuõssmõs kiõllân sää'mkiõl.

Nâkam jáårglõs kiõllvaajtõs lij vuei'tlvaž, da tõ'st liâ sme'llkõ'tti ouddmiârk maai'lm algmeer-da uu'ccbõskiõllõutstõõzzin. Kiõllvaajtõõzz jáårglâttmõš õõlgat kuuitâg jiânnai nu'tt o'dinakai puärrsin ko obb õutstõõzzâst. Tõt kaaggââtt pââjas määñgnallsem tobddjid, nu'tt positiivlaž gu negatiivlaž.

Puärraz, ūeäk se'rdde päärnžeez jiijj vuõrâsooumžen mättjum kiõl, sää'tte vuäžjad õutstõõzzâst tuärjjõõzz da äjsmâttmõõžž, leša kritiikk še. Odđ mainstee'ji kiõlltääid sää'tte ärvstõõllâd, da mâtmi miõlâst kiõlljeâlltummuš pee'llast obb kiõl. Leekkast sää'mkiõli jeâlltummuš lij ouddnam ju'n nu'tt kookkas, što positiivlaž ouddkaart da rämmää'sš käunn'je jiânnai da verddsõstuärjjõs lij vuäžjämnalla.

Tän poodd lij eža tuäivlaž lee'd, gu kuässtai nu'tt, štõ oummu liâ sme'llkâsstam vä'lidded aanarsää'mkiõl âânnma dåâma.

Henna Aikio

JÖS PIÄRRJEST ŠÂ'DDE LEE'D MÄÄNG
JEE'RES KIÖL, MÕÖK LIE TÕI ROOL?

FI'TTJE-A PUK PIÄRRI
VUÖRÄSUMMU KUEI'MEES KIÖLID?

MÄ'HTT AARG TÄÄ'ZZEST
VA'LLJEEP ÖNNUM KIÖL?

MÄ'HTT STAANÂP PÄÄRNA KIÖLLTÄÄID
TÖN KIÖLÄST, KÅÄTT LIJ PIRRÖÖZZÄST
PUKIN HEÄJMÖS VUE'JEST?

?

KÕÖČCMÖÖŽ,
KOID KANNAT SMIÖTTÂD
JU'N PIÄRRÖÖVVÂM
PLAANEE'N:

MÄKAM MATERIAAL
ÖMMGAŽÄI'ĞGEN DA PÄÄRNA
ŠÖÖDDEE'N VUÄITT ÅÄ'NNED
PÄÄRNA KIÖLLOUDDNUMMUŽ
TUÄRJJÖSSÂN?

MÄI'D SOOGGÄST DA Å'LDDPIRÖÖZZÄST
TUÄIVAT PIÄRRI KIÖLLVA'LLJUMMŠI DA PÄÄRNA
KIÖLLOUDDNUMMUŽ MÄÄ'I'NEST?

MÄ'HTT VUEI'TTEP TEÄ'DTED TÄID
TUÄIVAIÐ SI'JJID ČIÖLGGSÂNJI?

JÖS SÄÄ'MKIÖL MAINSTUMMUŠ PÄÄRNAID LIJ
OUDDMIÄRKKÂN PUÄRRSAB RUÄ'DID VAIGGÂD,
MÄ'HTT SI'JJID VUÄITT SME'LLKÄ'TTED TÖÖZZ?

ÖHTTNE-A TÄID VA'LLJUMMŠID
VA'ŽŽTÖÖZZ, KOOI VÄÄRAS
TAARBŠET LÄÄ'SSTEÄÐ,
Ä'STOBDDIVIE'KK LE'BE
VERDDSÖSTUÄRJJÖÖZZ?

KO'ST TÖN VUÄŽŽ?

MII
JÄLSTEMPIRÖÖZZÄST
VUÄITT TUÄRJJEED PIÄRRI
SÄÄ'MKIÖL ÅÄNNMÖÖŽ?

NABA HÄ'I'TTJED TÖN?

Töt, lij-a piärrjest vuäžžamnalla vie'kk kïöllplaanummaša, lij jiännai kïdd jiijjâs sâi'mmõözzin da läittmõššân jälstemsâ'jest še. Tiõrvâsvuõtthuõl ämmatnii'kki õõlgci siltteed vuä'pstet piärrti kïõ'lle õhtneei kõõčcmõöžžin še, leša sij jiâ täujja toobd sâä'mkiõli keärjjai vuõ'jjid da taarbid. Keerja lo'ppe liâ norrum keerjlažvuõd da materiaali lâä'ssen mättam e'tkkõözz tõ'st, ko'st piärrti kïöllkõõčcmõöžžid vuäitt vuäžžad vie'kk da vuä'ppõözzid.

Piâr Harju

Ķiu'rrel Harju lij 3-âkksaž da jääl last Če'vetjääü'rest ee'jjines da jie'nnines. Terhi da Tero Harju liâ kuhttu mätt'tõõttâm nuõrttsää'mkiõl vuõrâsooumžen Sää'mvuu'd škoou'ljemkõõskõõzznuõrttsää'mkiõlda kulttuur liinjâst. Terhi teâðai ju'n mätt'tõõttmen, štõ jõs puätt jeännen, haa'lad mainsted päärnžasas sää'mkiõl. Tero leäi aainâs tõn miõlâst, što tõt lij šiõggä'sš. Åalgpeä'lnn va'lljummuž kuuitâg pi'jje še kõõcõmõõzz vuâlla: päärnze õõlgci mainsted jijjâs vuõssmõsân mättjum kiõl da toobdkõl. Kaallaž põõzzi kuuitâg tu'mmstõõggstes da Kïu'rrel šõddmest Terhi aa'lji mainsted säämas da Tero läaddas. Aalgâst va'zztõõzz le'jje õmmgaža'rõge õhtneei sannõõzzin. Nuu'bb beä'lnn Terhi mieldd samai aalgâst leäi šiõgg ä'i'gg jiõccses mättjed sannõõzz da õõlmtõsnaalid, gu õmmgi'zze vueiti mainsted mõõn silttii. Tero mätt'tõõdi nuõrtssää'mkiõl, ko Kïu'rrel leäi nu'tt kueitâkksaž, da siõmmnai siõmmnai su'st še tâbdddji luâdli'žzen ä'lõged ââ'nned kiõl paa'rñin nu'tt jiânnai gu silttad. Kïu'rrel fi'ttai puârast sää'mkiõl, leša maainast veâl jää nab läaddas. Terhi da Tero tuäivva, štõ nuõrtssää'mkiõllsa päärna le'cõe pue'ttiâai'jest jää nab, da što pää'rñn kaaunči jiõccses miõllsaž nää'l ââ'nned kiõl da se'rddd tõn ooudârra.

”

Tõ'st mättai tuõõdi
jiânnai, gu pâi älgg
ââ'nned tõn kiõl.

Terhi Harju

Ömmgažäi'gg

Mainste-ba päärnže mōõn kiõl le'be mōi'd kiõlid täattas, su'nne kannat mainsted jiânnai aalgâst ää'ljee'n. Äigas vuârrvaikktôs lij samai vääznai päärna obb ouddnummuž, še kiõl'laž vaalmâšvuõdi mää'i'est. Ömmgaž älgg tobdškuätt da jeu'žškuätt suu kuullâm kiõl'laž aunstõõzz ju'n kuu'kk ouddâl saa'ni raajjmõõž. Puärrsest, kåått haa'lad päärna mättjed sää'mkiõl, kannat mainsted päärnže sää'mkiõl šöddâm rää'jest. Tu'tkkummshi mie'lld mainstummuž kuullmõš ju'n vuõssäi'ggen vaikkat päärna ouddnummša positiivlânji.

*Siõmmnai siõmmnai mättji fi'ttjed jäänab da jäänab.
Kâ'l ve't tõ'st leäi aalgâst jiânnai nåkam, mōõn ij fi'ttjam,
leša ij tõt tåbddjam ni mōõn nalla neeu'res ä'ssen.*

Tero Harju

Jõs piârrjest liâ kue'htt puärraz, koin nu'bb ij silttâd sää'mkiõl, sää'mkiõl päärnže mainsteei pie'llkuei'mm vuäitt lee'd su'nne šiõgg vuei'ttemvuõtt mättjed jiõč še. Tu'tkkumuž raavee arggpeei'v kiõččlåsttmõõž tõ'st, štõ jäänbõskiõllsaž puä'res lij čooudsâ'a'est tõ'st, mä'htt sää'mkiõll piârrjest serddai. Jõs jäänbõskiõllsaž vuõrâsooumaž siõhttlâått päärnže mainstum sää'mkiõlle negatiivlânji le'be huõlte'mes nalla, tõt vaikkat kå'rvvlekaní negatiivlânji päärna sää'mkiõl válldmõ'sše da identitetta. Jiânnai pue'rab vue'kk lij, jõs sää'mkiõl täaidte'mes puä'res siõhttlâått sää'mkiõl mainstummuž da ouddmiârkkân tuäivted šiõgg iinnid säämas da lookkâd da läullad säämas. Sää'moutstõõzzin liâ jiânnai sme'llkõ'tti ouddmiârkkân aalg ää'ljee'n jäänbõskiõllsaž puärrsin, kook liâ piârjie'llem kõõskâst mättjam sää'mkiõl puârast da â'nškuättam tõn päärnaivui'm.

Sää'mkiõl siõmže maainsteei puärrsest sätt tåbddjed nu'tt, štõ son lij väjjag sannõõzz da õõlmõõzzid, koid ââ'nned râ'ddsiõ'mein. Jõs son jiõč ij leäkku mättjam sää'mkiõl suu puärrsin, tõt ij leäkku ni mii õmmsid.

Kuuitâg še sää'mkiõl jie'nnkiõllân mainsteei sätt lee'd seämma vue'jjest, jeä'rben pirrõõzzâst, ko'st jee'res sää'mkiõllsaž siõmâžpiârri liâ occanj.

Päärnaihâiddamsiâzztõõzz da päärnakulttuur mottje já'ttlânji, da jäänbõskiõll da -kulttuur teä'dde še tän sue'rjest juõ'kk beä'lnn. Ömmgažsannõõzz, trooccâmkiõl, mainnsid da laull'jid vuäitt kuuitâg mätt'tõõllâd tõ'st ko'st kiõl muðoi-ju. Vie'kk ta'rjad ouddmiârkkân Čoahkis-seiddõs (kč. teâttkäivvlogstõk), ko'st lie päärnâžpiârri tuärjjõssân

*Mon le'jjem
teâðstõõlli mâ'te siõmâž,
kåå'tt kulddli pee'llj ceäggad,
štõ mâ'i'd åå'n mainste.
Štõ mon haa'lääm jiõč
še mättjed tõn, vä'lddd
see'lv aa'ssin.*

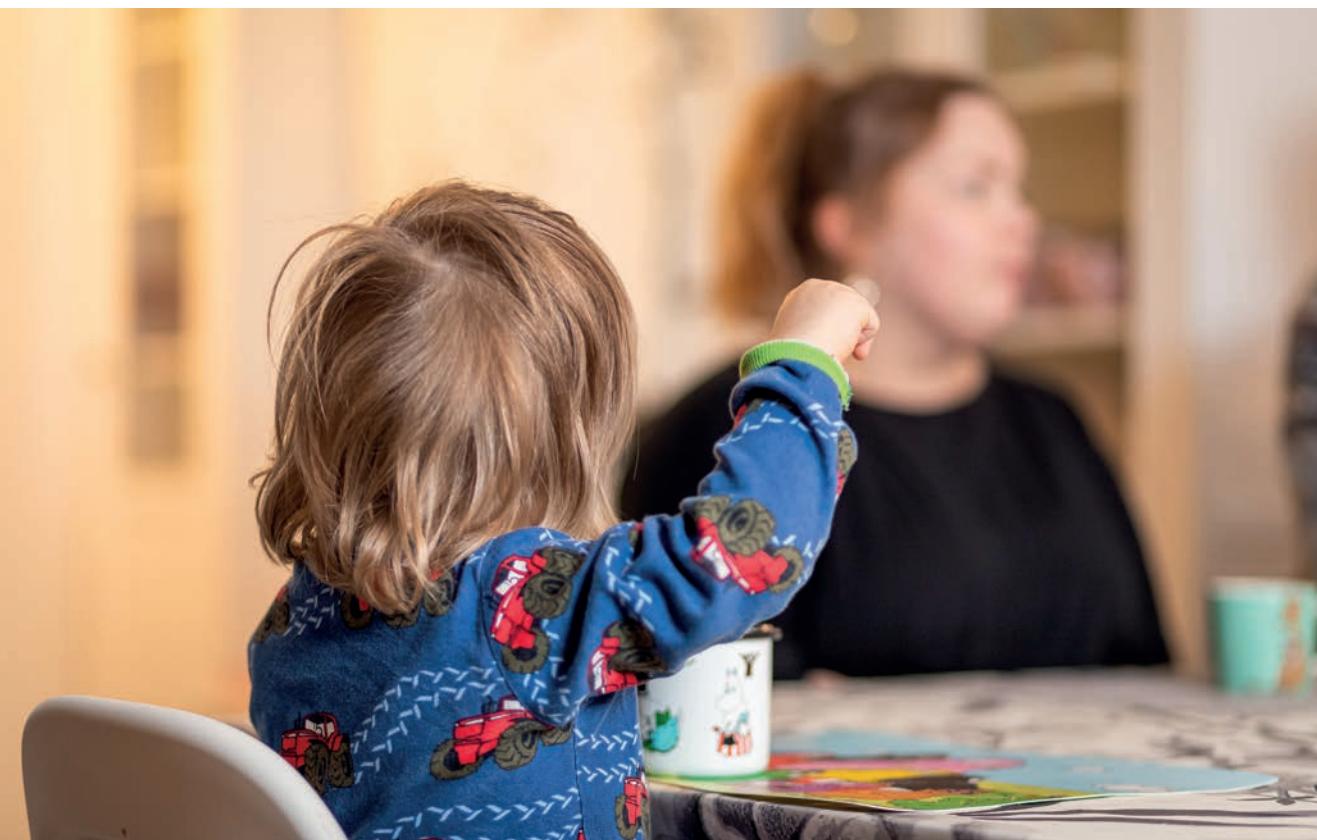
Tero Harju

norrum materiaal, mā'te ūmmgažlokkōõzz, vuä'ppõõzz vuârrvaikktõ'sse ūmmgain da tiõrvâsvuõttvuä'pstem-materiaal, jee'res sää'mkiõlin še. Vie'kk sannõõzzin da materiaalin vuäitt vuäžžad kuu'kkab sää'mkiõl piârrje'stes mainstam puärrsin. Vuäitak raukkâd, štõ sij juâggče tuin laaulsa'a'nid, ke'rjjviijkid, ne'ttmateriaalid, jiõčč ho'hssjum lokkõõzzid da hâ't mõõn sää'mkiõllsaž materiaal. Kannat kartteed tärkka puk vuei'tlvaž kiõllresuursid; le'čče-a ouddmiârkkân jiijjad sooggâst puärrsab oummu, keäk mo'stte sää'mkiõllsaž särnnamvuõ'jjid le'be sää'nnvâjjsid da laull'jid, hâ't jiâ ni mainste'če kiõl aktiivlânji? Sää'mkiõllsaž oddpeâmmjooukin liâ rajjum siõ'meid šiõttâl materiaal da mâtmin liâ norrum še sannõõzz tuâjjlai da puärsi ââ'nnma. Ouddpeâmmjuâggtõõzzin kannat smellkõnji kõõjjõõllâd, vuäitche-a sij jiijjâz resuursi raamâst u'vded sij raajjam materiaalid sää'mkiõllsaž piârrji tuärjjõssân.

“ ”

*Tõt lij tän kooum ee'jj äi'gjen ho'hssjum, štõ še ee'jj
passiivlaž kiõlltäidd lij ouddnam samai puârast.*

Henna Aikio

Sää'mkiõl mainstummuš jiijjâz päärnaid lij nuu'bbid luâdlaž da jiõččaildes čiõlgas va'lljummuš, nuu'bbid ve't kuu'kkab prosees's puâdõs. Tuâggõõzzâst huõlkâni tõt lij puärrsa pue'rmõs vue'jjest aargâst jõnn räämm ä'sš da viõkkvää'rr. Ūmmgažaargâst sää'mkiõl'le čiõlmõõvvmõš vuäitt kuuitâg tâbddjed še stâlbjen, gu puk jee'res ää'sš še lie oðđ.

“ ”

Vuõssmõs päärnain, gu puk aargâst lij oðđ. Pâi gu se'rddep tõõzz puõ'tti mätta, mii tõt-i leäi, nu'tt tâ'l kuuitâg mâânn energia samai jú n tõõzz takai aarg jáârtõõllmõ'sše.

Henna Aikio

Verddsõstuärjjõs jee'res åâ'blkin vuäitt u'vded aâ'nteei viijkid, tuäiv tuäivte'mvuõd poodd da räämm a'rõge. Le'čče-a tij vuu'dest nokk joo'tti sää'mkiõllsaž piârkââ'ffpää'i'k alttummša? Jõs veerglaž piârkââ'ffpää'i'k tâbddai čuu't stâlbjen, pâi tâma vuäitt noorõõttâd pannveerglânji keän-ne domoi vuârtõõlee'n hâ't juõ'kk nuu'bb neä'ttel. Sosiaal'laž media ta'rjjad mä'tkk-kõõskin huõlkani vuäittmõõžžid hâ't mâka sää'mkiõllsaž puärsi mainstemjou'kkle le'be snapchat-ti'lle. Sää'mkiõllsaž seärvva kannat ooccõõttâd teâdsteen, hâ't tõt le'čci oðđ da jaakkâs. Verddsõstuärjjõõzz lââ'zzen tõt rääjj šõddi päärnže kaart tõ'st, štõ säämas lij takainallšem da moddai lee'd õõutsââ'jest jee'res âkksaž oummuivui'm.

“ ”

Verddsõstuärjjõõzz kannat ha'ñkkeed jiõccses. Što tâ'l, gu puä'tte näkam iimšõs pee'i've, štõ ij tõt ää'lj ni kuä'ss mättjed sää'mkiõl, le'be tâbddai, štõ jiijjâs kiõlltäidd ij ri'jtte, de tâ'l lij kii-ne, keäzz soi'ttjed da kõõcčâd, štõ mä'htt tij leä'ped näkam mää'ttest piâssâm pâ'i'l.

Henna Aikio

Mä'htt ouu'dben lij ju'n puättam ou'dde, "õhtt puä'res – õhtt kiõll" lij šõddâm koon-ne nallsem veerglaž siâzztõssân piârrjid. Sää'mkontee'kstest tät lij šiõgg vuä'ppös puârast sää'mkiõl siltteei puärrsa. Jõs ve't puä'res kiõçclâstt, što son pâsst mainsted sää'mkiõl tâ'lk vue'zz ää'i'jest, lij kuuitâg määñg vuâra pue'rab tuâimmjed nää'i'gu lee'd obbnies mainsteikâni sää'mkiõl. Jõs piârri kuei't vuõrâsouummust nu'bb maainast systemaatlânji sää'mkiõl, lij pâi ärvvsaž ä'sš, jõs sää'mkiõl možât siõmmna hue'nben siltteei le'be eman mätt'tõõli puä'res vuässâatt sää'mkiõl tuärjummša ââ'nee'l kiõl mâttag vee'rd. Son vuäitt ouddmiârkkân särnnad tiõttum juõ'kkpeivvsaz fraasid säämas, lookkâd sää'mkiõllsaž kii'rjid, läullad laull'jid da kõõjjõõllâd pâernast aa'ssi sää'mkiõllsaž nõõmid. Tät puk saaggat pâernže, štõ sää'mkiõll lij obb piârri õhttsaž ä'sš.

Smiõ'ttemtâ'l aalgâst, štõ pââstam-a mon mainstešku'e'tted tõn. Jiõm možât cie'lk vuõi'ggest puk da silttâd vuõi'ggest särnnad. Da tõn mä'hett-ne smiõttiim, štõ Terhi maainast sää'mkiõl da mon mainstam pâi lää'ddkiõl Kiurrla. Leša kâ'l mâñja siõmmnai siõmmnai mainsteškuõ'ttem jää nab da jää nab sää'mkiõl Kiurrla. Da tõt leäi jiõccan-i tuõdi šiõgg harjtõs, štõ põõ'sti keäzz-ne mainsted.

Tero Harju

Lij ſe vuei'tlvaž, štõ puä'res haa'lad teâdsteen se'rdded pâernže sää'mkiõl lââ'ssen koon-ne jee'res jiõccses vääžnai kiõl. Jõs õhtt ouumaž maainast pâernže jeänab gu õout kiõl, lij šiõgg smiõttâd kiõli kôskksaž tuâjj-juâgg. Le'čci-a luââlaž põrggâd va'lljeed kiõl pirrõõzz mie'lld – õout kiõl dââma, nu'bb doom åâlgbeä'lnn? A jee'res kiõlid jee'res äi'ggen, ouddmiârkkân arggee'i vi da neä'ttel-loppân? Pâsst ve't jiõçc systemaattlaž kiõllva'lljummša pâernain de'be ij, ålgg mu'șted štõ jiijâs kiõllva'lljummüž oudd seämmast maall pâernže. Pâernaž mättai systemaattlaž kiõllva'lljummša ii'jji mie'lld tõn jää nab aaibsemnalla, mõõn ravvsab maall puärraz se'rdde su'nne jiijâz tuâimmjummši'nes.

Jõs leäk va'lljääm mainsted pâernže sää'mkiõl, tõn kannat ââ'nned aalgâst pukin vuõ'jin, še doom åâlgbeä'lnn. Jõs toobdak ouddmiârkkân vue'lesvuõtt-

tobddi sää'mkiõl mainstummšest õlmmsaž paai'kin, kiõçclâatt reâuggad aa'sšin da seänn'nâ'tted jiõçcad tõõzz. Sää'mkiõl âânnmõš pukin pirrõõzzin saaggat pâernže, štõ kiõl lij seämma ärvvsaž da ââ'nteei gu jee'res kiõl še. Šõõrab pâernže kannat kâ'l ävvsen mainsted jiijjad tobddji pirr da tõi tue'kken vaikkteei kiõllvaajtõõzz da kiõlltraumai obbvuõdâst.

Še tiõrvâsvuõtthuõll persoonkâdda kannat tuejeed piârri kiõllvue'jj da täavtõõzzid čiõlggsen. Ämmatnii'kki tuâjj lij tuärjjeed piârrjad kiõlva'lljummšid. Jõs teeivak negatiivlaž, piârri kiõllva'lljummšid kõõçchâmvuâlla piiiji fi'ttjõõzzid, kannat lee'd õhttvuõdâst kâ. kääzzkõõzzâst va'stteei ve'rõgnekka. Takainalla hue'nes vuä'ppõõzzin le'be õõmseei fi'ttjõõzzin lij kõõçchmõš teâdte'mesvuõdâst. Tiõrvâsvuõtthuõl ämmatnee'kk sâ'tte õinn siâzztõõllâd lää'ddkiõl pâernna dommkiõllân le'be mätt'temkiõllân vue'jjest, ko'st pâernast liâ takai jeä'rab tuärjjõõzz taarb, mâ'te särnnnmõõž ouddnummuž mâñjnummuž. Nâkam vuõ'jin kannat kõõçchâd vuainlmõõž da tuärjjõõzz jeä'rben kuei't- da määñgkiõllsažvuõ'tte čiñlmõõvvâm ä'sstobbddjin.

De tõt kulddli, da leäi štõ "A, lij-a tee'st dommkiõllân pâi sää'mkiõll? Leša mä'hett son mättai lää'ddkiõl?" Da tõt leäi dâhttar!

Anna Näkkäläjärvi-Länsman

Sää'mkiõll-lää'jj nuäjja sää'mmlast lij sää'mmlai dommvuu'dest vuõiggâdvuõtt jm. sää'mkiõllsaž sosiaal- da tiõrvâsvuõttkääzzkõõzzid. Kääzzkõõzzi riâssi ålgg teâdted ä'sšnii'kkiid sää'mkiõllsaž kääzzkõõzzin da ta'rjeed tõid aktiivlânji, takai jeä'rab õõlgtummužtaa. Jõs ouddmiârkkân â'lđdvuäpstõõggâst ij leäkku vuäžžamnalla sää'mkiõllsaž kääzzkõs, kâ'dd lij õõlgtum riâssâd kääzzkõõzz vuä'sttemkääzzkõssân le'be tu'lkkummuž hää'mest. Kuei't- le'be määñgkiõllsaž pâernna kiõl ouddnummuž õõlgci tiõrvâsvuõtthuõlâst seu'rrjed puki pâernna kiõli vue'zzest. Pâi lää'ddkiõl lokku välddmõš sää'mkiõllsaž pâernna ââ'kkpoddta'râkstummšin oudd vännsoš, neeu'rmõš vue'jjest samai väâgglaž kaart pâernna vue'jjest.

Piâr Näkkäläjärvi- Länsman

Asko Länsmanist da Anna Näkkäläjärvi-Länsmanist liâ kue'htt õhttsaž päärna: 6-âkksaž Anni-Siviä da 4-âkksaž Ánde-Issát. Piâr lij õ'idde saattcööttâm U'ccjokknjää'limest Nuorgma. Anni-Siviä jáatt vuôss-škooulâst pie'kken Nuorgmest da pie'kken Uccjooggâst da tu'kkad škooulâst jeärben liikkummâst, mäte kârjjpäällast. Piârri aarg jeâlle jäänas puäzzhâaid ee'kjkârrõõzz mie'ldd, ouddmiârkkân pikalõsäiggen liâ jiânnai Skalluvää'rest. Anna da Asko liâ kuhttu mainstam päärnâid aalgâst ää'ljee'n tâlk tâ'vvsää'mkiõl. Va'lljummuš leäi suännaid samai luâdlâz, gu kôõcchmôs leäi kuhttu jie'nnkiõlâst. Anna lij kuuitâg jouddâm reâuggad jää nab aktiivlaž kiölltääid da nâânas kiöllpirrõõzz ou'dde, âtte suu pâ'rnnpoodd piârri vä'lđdkîõll leäi lää'ddkîõll, da sää'mkiõli vue'kk leäi suu nuõrrpoddâan Aanar ceerkavsiidâst muðoi ju eža njuõrâs. Jijjâz päärnâid Anna da Asko tuâivva ree'ggës kiölltääid da nâânas sää'midentitee'tt da kiööčclâ'stte, štõ liâ pâssttam tõid tän räjja puârast u'vdded-i suännaid. Päärnai ravvsummus kiõll lij sää'mkiõll, da kuhttu liâ mättjam puârast lää'ddkîõll še - mättmi åalgpeâllsai kattjin huõlkâni. Anna da Asko miõlâst jie'llemvu'e'jj miârktôs sää'mkiõli jie'llemviõkkvuõ'tte lij åâ'n da pue'ttiää'i'jest še ko'rvveekâni vääznai. Suäna teâ'ddee sâ'mmlaž ouddpeâmm miârktõõzz še.

“ Tuäivam pâi,
što sää'mkiõll äävad
muännai päärnaid
sä'mmlaž õhttsažkåâ'dd
pukin neelljân jânnmest.

Anna Näkkäläjärvi-Länsman

Siõrrâmâ'kk da ouddpeâmm

Päärna ouddpeâmmpää'i'k va'lljummuš da ooccõdõ liâ vue'ss piârri kiõllplaanummest. Sää'mkiõllsaž päärnže pue'rmõs vaajtõsmäinn lij sää'mkiõllsaž ouddpeâmm. Ouddpeâmmlää'jj mie'lđd obb Lää'ddjânnmest lij vuõiggâdvuõtt vuäžžad sää'mkiõllsaž ouddpeâmm, gu lij kõõčmõdõ sää'mkiõl jie'nnkiõllân mainsteei päärnast. Sä'mmlaž ouddpeâmm teâuddai Lää'ddjânnmest kue'htten hää'mest: jie'nnkiõllsaž päärnaid jurddum sää'mkiõllsaž ouddpeâmm da kiõll-laaugmõõntõõlmõõžž čõõđ viikki kulttuur- da kiõllpie'sstuâimmjummuš. Jie'nnkiõllân sää'mkiõl mainsteei päärnai sää'mkiõllsaž ouddpeâmm riâššâmva'sttõs lij koo'ddin. Jie'nnkiõllsaž päärnain mei'nne tän õhttvuõđâst takainalla päärna, kåå'tt mättai sää'mkiõl dommkiõllân puärrseesvui'm. Sä'mmlaž ouddpeâmm täävtõssân lij, štõ päärna peä'sse šöddâd nânnsânji sää'mkiõllsaž di kulttuurlânji da pedagooglânji sä'mmlaž pirrõõzzâst

„ „

*Mee'st kâ'l lij leämmaš lekk kiõl maainâst, gu tõt U'ccjoogg
sää'mkiõllsaž pei'vvpaä'i'kk lij leämmaž nu'tt čuu't pue'rr.
Vuäžž särnnad, što Anni-Siviä lij muännaid še mätt'tam
ođđ sää'mkiõl saa'nid.*

Asko Länsman

Kiõllpie'zz liâ jurddum vuõss-sââ'jest sää'mpiârji päärnaid, koid jiâ pââ'st doomâst se'rddd kîõl ni voops le'be ri'jtjeeinalla. Ââ'nnmest lij ääigas, tiuddsažkiõll-lauggi vuâđđjuurd: tuâjjlažkâ'ddmaainastpäärnaidju'naalgâst pâi sää'mkiõl, hâ't päärna jiâ siltte'če kîõl ouddâl. Päärna vuäžža mainsted mõõn kîõl haa'lee. Sij ä'lõge fi'ttjed sää'mkiõl samai já'ttlânji da ää'i'j mie'tt mainsted tõn še jiõč. Tuâimjummuž täävtõssân lij päärna tuâimmsallaž kuei'tkiõllsažvuõtt škooulâkka mõõnee'st. Kiõllpie'sstuâimmjummuž reä'sše pukin koolmin Lää'ddjânnmest mainstum sää'mkiõlin. Tõn teäggte Lää'ddjânnam riikk mätt'tõs- da kulttuurministeria pää'i'k. Kåå'dd da gâârad mâhsse vue'zz kuulin da tõk va'sttee še vä'lđdvue'zzi tuâimjummuž riâšsmest nää'lest. Tuâimjummuž koordinâstt da ooudâsveekk Sää'mte'g̊. Lââ'ssteâđ kiõllpie'sstuâimmjummužest käunn'je Sää'mmtee'g̊ Kiõllpie'ss-seiddõõzzâst (kč. teâttkäivvlogstõk).

„ „

Tõn kâ'l vuäinn, mõõn vääžnai tõk kiõllpie'zz da sää'mkiõllsaž pei'vvpaä'i'k liâ päärnai kiõl mää'i'nest. Tõn kâ'l vuäinn juõ'kk pee'i'v.

Asko Länsman

Kulttuur- da kiõllpie'zz da jie'nnkiõllsai sää'mkiõllsaž ouddpeâmm liâ kuhttu ouddpeâmm-maall, kook õõutsâ'a' jest piârrjin da jee'res õuststõõzzin tuärjjee päärna sää'mkiõl ouddnummuž. Kuuitâg še sää'mkiõllsaž ouddpeâmmast päärna sâ'tte mainsted kôskkneez jäänmõsân lääddas. Kiõllpie'zzest tät lij joba takai vue'kk, tõ'nt gu lää'ddkiõl lij täujja päärnai ravvsummus kîõll, täujja še o'dinakai dommkiõll. Päärnai kôskknaž kiõllva'lljummuš suei'mkrâsst sää'mkiõli uu'ccbõsjoukksâ'a'j, ij-ga tõt leäkku o'dinakai ouddpeâmmjoouk le'be puärrsi vie'rr. Tõõzz lij kuuitâg vue'i'tlvaž vaikkted jm. lââ'zztee'l vuõrâsoummi åârrmõõžž päärnai frijj siõrâst da ââ'nee'l päärnai miõllsummõs siõrreleme'e'ntid õhttsaž tuâimjummužest še. Nää'i't päärnaid uu'det kîõl'laž maall tuâimmad siõrrâmpooddin säämas. Sä'mmlaž ouddpeâmm tuâjjlažmettummužest õõlgchi vä'lđded lokku tõn, štõ tuâjjlažkâ'a'ddest lij vääžnai rool kîõl'laž da kulttuurlaž mallân päärnaid da sij ä'lõge vue'i'tted vuässõõttâd jiânnai päärnai siõrid.

Va'sttõs päärna sää'mkiõl ouddnummužest da ââ'nnmest ij leäkku ni kuä'ss õhttu ouddpeâmm le'be škooul a'rdjin. Doom fi'ttjõõzzin da kiõllmaallin lij jõnn miârktõs äšša. Puärraz ä'lõge lee'd teâđla jee'resnallšem kiõllva'lljummužin da tõi seu'rrjõõzzin. Jõs päärnže mainstet sää'mkiõl, vue'rdet-a, što päärnâž maainast puärrsa säämas? Vue'rdet-a, što vue'bbez mainste sää'mkiõl kôskkneez? Jõs päärnast tâbddai, štõ lij luâđlaž da primum mainsted puärrsid da vue'bbit jäänbõškiõl, tõt vaikkat suu kiõllva'lljummužid jee'res sää'mkiõllsaivui'm še. Nuu'bb peä'lnn päärna o'dde va'lljeed sää'mkiõl le'be jäänbõškiõl vaikkte määñgnallšem ää'sš, mâ'te suu persoon da temperame'ntt, seämmanna jee'res päärnai u'vddem mall še. Puä'res vuäitt jouddâd tää'ssteäddõõllâd puärraz da kiõllpââ'les rooli kôõskâst, ij-ga puk leäkku pâi suu vää'ldest. Mâtmešt vuäitt lee'd tarbbsõs priimmâd tõn, štõ päärnâž ij aainâs samai åâ'n maainast sää'mkiõl jiõč.

Siõrrâmââ'jjest päärna lij vääznai vuäžžad sää'mkiõllsaž roolmaallid, kooi pää'i'k son peäss vuei'nned sää'mkiõl âânnmõõž jee'resnallšem pirrõõzzin da jee'res âkksai kõõsk luââlraž kiõllân. Sää'mkiõllsaž päärnakulttuur saaggat päärnze, štõ sää'mkiõll da sää'mkulttuur liâ ärvvsa da ââ'nteei tõ'st ko'st jaänbõskiõl še. Jõs e'pet puk päärna ââ'nnem materiaal kii'rjin speâlaid da siõrid da päärnazprograammid liâ jaänbõskiõllsa, päärnze šâdd hie'lkeld miõllkartt, štõ sää'mkiõl ij kullu ij-ga suâv täid õhttvuõđid. Puärrsin kannat-i vuei'nned väâiv, što vuäžža piârri ââ'nnma puk vuei'tlvaž sää'mkiõllsaž päärnazmateriaal. Še jee'res gu jijjjâz sää'mkiõlle rajjum materiaal kannat äu'kked. Päärnaz siõhttlâatt jee'res kiõlid täujja äavnälla da mättai hie'lkeld fi'ttjed vääznai siiskõõzz jee'res sää'mkiõlin åârrai materiaalâst še.

”

*Jõs haa'lad screennää'i', de gu kââčč tõn nalla, štõ "jeä'nn,
vuäžžam-a mon siõrrâd ipadin tõn õõut sää'mkiõllsaž
siõr?", de tâ'l kâ'l vuäžž tõn ää'i'!*

Anna Näkkäläjärvi-Länsman

Takainalla juurdchet, štõ päärnaz lij välddam dommkiõllân mainstum kiõl vuâđdrajsid da -sannõõzz nu'tt neelljâkksî'zzen. Vaarvuâla, uu'ccbõsjoukksââ'jest åârrai kiõl välddmõš jeärran kuuitâg måttmin vue'zzin juõ'kk ârnn õnum jäänbõskiõl vä'lldmest. Jeä'rdõs ij õhttân jiõčč kiõ'lle da tõn jii'jesnallšemvuõđid pe'ce tõõzz, štõ sää'mkiõllsaž päärnaz kooll täujja jiânnai uu'ccab vue'zz aargstes sää'mkiõl gu lää'ddkiõllsaž päärnaz lää'ddkiõl. Sää'mkiõl uu'ccben õnum kiõllmäättlaž elemee'nti da aargâst hää'rvben kulum sannõõzz mättjummuš vuäitt vä'lldded jiânnai ää'i' le'be tõt vuäitt kuâđđed voops kõõsk räjja. Tõt, štõ päärnaz sätt mainsted jiõčč tâ'lk lää'ddkiõl, hå't vuõrâsoummu mainste su'nne sää'mkiõl, ij muštal päärna le'be puärsi ää'ppete'mvuõđast. Jääanab tõt muštal tõ'st, štõ vaarvuâlaž uu'ccbõskiõl välddmõš õõlgat jiânnai jääanab gu jäänbõskiõl välddmõš. Puärrsi âlgg kiideed vuâmmsummuš tõõzz, štõ päärna juõ'kkpeivvsaž kiõl'laž vee'rdest – le'be puk kiõl'laž aunstõõzzâst maim'd päärnaz kooll da vuäinn – ri'ttjeei vue'ss le'čci sää'mkiõllsaž. Sää'mkiõllsaž puärrsest le'čci šiõgg mainsted päärnze jiânnai da ha'ñk'eed su'nne vuäittmõõžzi mie'ldd jee'res juõ'kkpeivvsaž kiõllmaallid še. Dââma kannat ââ'nned äavai sää'mkiõllsaž radio da sâittad sää'mkiõllsaž musiikk da jiõntõõzzid.

*Täai'ben ääid ârnn täk
päärna mainste ââldmõsân
säämas. Što mä'htt-ne tõn
tâbdd, mä'htt jie'llemvue'kk
tuõ'llai še kiõl.*

Anna Näkkäläjärvi-Länsman

Juõ'kk sää'mkiõllsaž piâr lij jii'jjesnallšem, da juõ'kk sää'mkiõl si'rddi puärrsest álgg ooccâd tõid vuõ'jjid, kook tuâimma jiijjâs aargâst da jiijjâs täävtõõzzi õsttmõõžâst. Gu nu'bb puä'res ij haa'led teä'dded päärna va'sttee sää'mkiõ'lle, nobba lij samai luâdlaž õõlgted sää'mkiõl mainstummuž päärnast. Nu'bb ij haa'led kässjõõttâd päärna mainstam sää'mkiõ'lle, da nu'bb-gõs vuäinn, štõ päärna kiõl kannat ohjeed aktiivlânji, kiõllvõõ'jjid kässjõõddee'l še. Õhttan piârrjest priimât teâðast tõn, štõ päärna mainste kõskkneez da taaurõõzzeezvui'm lää'ddkiõl, nuu'bbest ve't lij čiõlgg täävtõs, štõ še päärnai kõskksaž kiõllân álgg lee'd sää'mkiõll. Puärrsin lij vuõiggâdvuõtt vue'rdded dââma kõ'll'jeei päärnain da vuõrâsoummin piârri kiõl le'be kiõli ci'stjummuž. Puärrsest ij leäkku ouddmiârkkân õõlgtemvuõtt ä'lõgged mainsted päärnže jäänbõskiõl tõn diõtt, štõ pää'i'k ä'lnn lij kii-ne, kii ij fi'tte sää'mkiõl. Kiõllva'lljummuš lij piârri jiijjâs va'lljummuš, koozz jeärrsin ij leäkku ni mii särnnnamnalla.

”

Tõt lij kuuitâg tâ'l fijnnâs, gu vuõssmõs vuâra vuâmmaš, štõ päärnaži'ttai-i aivv puk da tuejad puk mõõn säärnak säämas. Tâ'l eman vuâmmaš, štõ tõ'st lij leämmaž äu'kk.

Terhi Harju

Â'lppirrõõzz da soogg miârktõs päärna sää'mkiõl ouddnummša vuäitt lee'd miârkteei. Õoldâsoummid kannat mainsted äävnalla piârri kiõl'laž täävtõõzzin da vuõ'jin ju'n vue'rddempâ'a'j da õmmgažäi'ggen. Puärrsin lij vuõiggâdvuõtt raukkâd da vue'rdded, štõ sää'mkiõllsaž õoldâsoummu, mâ'te ää'jj da ääkk da na'zvaan ä'lõgge mainsted sij päärnže sää'mkiõl.

Mij leä'p ju'n mainstam aivv nåkkam vuâðdaa'ššin. Štõ mee'st lij sää'mkiõll, mij õlggâp mainsted tõn, da jõs mij jeä'p maainâst tõn, de tõt lappai. Štõ kâ'l tõt samai nuôrrân älgg!

Anna Näkkäläjärvi-Länsman

Tõ'st ko'st lää'ddkiõllsaž piârri päärnaž mättai lääddas "jiõčcines", sää'mkiõllsaž piârrjest kiõl serddmõš vuäitt de'be tåbddjed kôrr tuâjan. Kôrr tuâjast huõlkâni päärnaž sätt jiõčc mainsted jäänmõsân jäänbõskiõl. Hå't vue'kk le'čci tät, puärrsest ij kannat viârteed jiijjâs ij-ga luõvted. Aaibšummšen årstummšen le'be mâaiârra jáåttmõõššân kuâsttjeei vue'jjest še päärna sää'mkiõl vâ'lldemprose'ss lij tuõttää'ššest pâi-i jáå'ttmen. Tõt, štõ päärnaž fi'ttaa vâ'žzelvuõditaa sää'mkiõl, lij ju'n ärvvsaz ä'sš, ko'st kannat rämmshed. Ouddâl le'be mâ'ñylakast päärna sää'mkiõll täujja aktivâsttââvv, jõs sää'mkiõll pââss juõ'kkpeivvsaz dommkiõllân. Jõs kiâvchi-i nu'tt, štõ päärnaž ij äalgche mainsted sää'mkiõl jiõčc, de fe'rtai mu'ştted štõ ju'n tâ'lk passiivlaž kiõlltäidd lij päärnže õõutkiõllsažvuõ'tte ve'rddee'n jõnn ouddõs nu'tt ouddnummuž gu identifiâsttmõõž (läadd. samastuminen) da kulttuurtobddmõõž mää'i'nest. Passiivlaž kiõlltäaid vuâðald päärnaž vuäitt še mââjkab jie'llepooddstes tu'mmjed jiõčc aktivâ'stted sää'mkiõlâs.

”

Puärrsin, assimilaatiopoodd jeällam ouminn tät vuäitt õõlgted jiânnai – psyykklaž cõglõõzzi da čiñyla pâšnam vuõ'jji da fi'ttjõõzzi morddmõõž. Jeärrsid sää'mkiõl mainstummuš siõmze lij luâdlaž, jeärrsin tõt õõlgât ha'rijnummuž da mâtmin tõt ij o'nnest ni kuä'ss. Kuuitâg sää'mkiõl mainsteei siõmâž pue'rad da viõkkšmâtt kiõllvaajtõõzzâst puârrnõddi kiõllõutstõõzz määngnalla. Jeärben puärrsab sää'mmlaid vuäitt pu'htted jõnn räämm kuullâd päärnaid mainste'mmen säämas.

”

Nu'tt jiânnai gu tu'kkääm tõ'st, štõ vuäžžam Vildain ââ'nned sää'mkiõl, de kâ'l tõt veekk mu'st energia. Ij tõt leäkku nu'tt-aa, štõ poka pâi mainstam.

Henna Aikio

Sää'mkiõll škooulâst

Škooul rool lij sää'mmlai historiast leämmaž miärkteei sää'mkiõli da sää'mkulttuur suddâ'ttmest. Lekkan vue'kk lij ann'jõzäai'j nuu'bbnallšem: škooul vuäitt lee'd öhtt miärkteei sää'mkiõli ra'vvjee'jin da jeälltee'jin da sää'mmlai kiõl'laž vuõiggâadvuõ'di cõõd viikkjin. Tät kuâskk tän poodd alddsen sää'mmlai dommvuu'd, leša sää'm-mätt'tōs lij ravsme'mmen määngain gâårdin še. Škooulmätt'tōõzz miärktös sää'mkiõllsaž päärnze da õutstõ'sse lij määngtäss'saž. Jijjâskiõllsaž le'be vue'zzi jijjâskiõllsaž mätt'tōõzz pääi'k päärnaž peäss vä'luded teâd määngin jie'llemvuu'din sää'mkiõl pääi'k. Su'nne sää'mkiõl šadd luâdlaž kiõllân, koin ha'ñkleet teâd, koon ââ'net njäälmlânji da keerjlânji da koin vuäitt mainsted puârast nu'tt jijjâs jie'llempirrõõzzâst gu maai'lmveiddsõs kõõčmõõzzin. Päärnaž šadd jurddja, štõ sää'mkiõll kooll nu'tt privatt sue'rjid mä'te piârrja ko obb õhttsažkâdda. Son mättai kee'rjted da lookkâd ju'n alggmätt'tōõzzâst aainâs kuõi'tin kiõlin. Sää'mkiõl kee'rjtemnää'll lij su'nne čiõlgg ä'sš, koon ij taarbâž mânja jeä'rben mätt'tõõllâd.

Sää'm-mätt'tōs miärkkshâavv puk sää'mkiõ'lle uvddum mätt'tōõzz da sää'mkiõl mätt'tōõzz. Lij vääznai tuejjeed jeä'rdõõzz sää'mkiõl mätt'tōõzz da sää'mkiõllsaž mätt'tōõzz kõõskâst. Sää'mkiõl mätt'tōs miärkkshâavv sää'mkiõl mätt'tummuž jie'nnkiõllân le'be vee'reskiõllân. Lij vue'jjest kiid, lij-a mätt'töskiõllân sää'mkiõll avi lää'ddkiõll. Vââjj lee'd, što sää'mkiõl mätt'tōõzz lij jäänmõõsân muä'dd čiâss neä'ttlest da päärna jee'res mätt'tōs lij obbnes lää'ddkiõllsaž. Gu e'pet mainstet sää'mkiõllsaž mätt'tōõzzâst, kõõčmõõs lij tõ'st, štõ jee'res mättaunnsid mätt'tet säämas, sää'mkiõll lij mainstemkiõllân klaassâst da materiaal lie sää'mkiõllsa aainâs tõn vue'zzest gu lij vuei'tlvaž. Kuei'tkiõllsaž mätt'tōs miärkkshâavv tõn, što mättaunnsest da klasstää'zzest reepcee'n vue'zz mätt'tōõzzâst uu'det sää'mkiõl'le da vue'zz lää'ddkiõl'le. Kiõll-laaugmätt'tōs miärkkshâavv kuei'tkiõllsaž mätt'tōõzz, ko'st lie viõggâst kiõll-lauggi vue'lõgëemsâa'j da mõõntõõllmõõzz: mätt'tõõtti jiâ možât silttâd sää'mkiõl ouddlest, de sij mättje seämmast aunnâz da kiõl. Sää'mkiõllsaž mätt'tōõzz, kuei'tkiõllsaž mätt'tōõzz da kiõll-laaugmätt'tōõzz vue'lõgëemsâa'j da tuâimmjemnää'l järrne kuei'mstes mâttag vee'rd. Õhttsaž täävtõs lij päärna šiõgg sää'mkiõl täidd da aktiivlaž sää'mkiõl âânnmõõs, di teâðast seämma sosiaal'laž, teâðlaž da tääidlaž täävtõõzz gu mätt'tōõzzâst takainalla.

Sää'mkiõl jeä'lle jäänbõskiõli čärvvmõõzzâst. Jijjâskiõllsaž päärnai da nuõri kulttuur ij leäkku samai nâânas da sää'mkiõlläst rä'jje mänggan sââ'jest o'ddest nuõrab ââ'kk-klaassi kiõl. Tän vue'jjest puärrsi da jee'res õutstõõzz vuârddmõõzz sää'mkiõl mätt'tõõzz da sää'mkiõllsaž mätt'tõõzz ârra liâ tâujja šuur. Škooul tuäivat u'vded päärnaid nâânn sää'mkiõl tääid, aktiivlaž sää'mkiõl âânnmõõzz, ra'vves sää'midentitee'tt da määngpeällsaž kulttuurlaž silttummuž. Lä'ddlaž škooulriâsldõõgg raamin tuâimmjeei sää'm-mätt'tõõzzâst täk vuârddmõõzz nârrje tâujja čuu't jiânnai o'dinakai u'ctee'li a'rddjid. Škoou'l'jum sää'mkiõllsaž u'ctee'lin lij jõnn vää'nn, da kiõllvaajtõshistoria seu'rjõõssân sää'mkiõll ij leäkku voops pukid u'ctee'lid vuõssmõõsân mättjum kiõll. U'ctee'l säätte kuullâd kritiikk sää'mkiõl tääidstes, sij mainstam sää'mkiõl suõmâst, kulttuurtuâggõõzzstes da jee'res tuejje'e'jin. Juõ'kk puä'res haa'lad luâdlânji tõn, mii lij pue'rmõõsuu päärnze kiõl da kulttuur mää'i'nest še. Ann'jõž, lää'đes kiõllvue'jjest da sää'mkiõli eman miâlgzed ravsme'mmen škooulkiõllân, õõlgtet õutstõõzzâst kuuitâg ðinn kiõrddâmvuõd da fi'ttjemuõd. Kritii'kk'e lij aainâs tâujja mäinn, leša tõn õõlgci piijjâd rajjsi ârra o'dinakai sää'mkiõllsaž tuâjjlai sââ'jest.

Teâðast mon tuäivam pâi čââ'đ njoikkjen, štõ son kuä'ss-ne äälgci mainsted mu'nne pâi säämas.

Henna Aikio

Päärna sää'mkiõl ouddnummuž diõtt lij vääznai, štõ päärnast lij juõ'kk ââ'kkpooddâst suu miõl kie'zzi ää'sš da suu sosiaal'laž jou'kk'e õhttneei roolmaall. Škooulnee'kk, jeärben nu'bbilakkâ-âkksa cõõ'lmin sätt hie'lkeld vaikkted nu'tt, štõ sää'mkiõll kooll siõ'meid, vuõrâsouummida vuä'mmouummida, leša ij su'nne. Nuõr ij leäkku pâi hiâlpp vuäžžad mie'lđđ õhttsallaš šõddmõõzzid, ij-ga son takainalla ni haa'le va'ljeed taaurõõžzees le'be tuejummšeeks kiõl vuâdald. Nuõrikulttuur raajjmõõs õllsest lij samai vä'žzel. Nuõri õõlgci jiõčč raajjâd jijjâz kulttuurâz, leša gu lij kõõčmõõs u'cc jooukâst, aktiivlaž raajji lie tâujja aaibâs čuu't occanj.

*Anni-Siviä cie'lki,
štõ i'lla jie'tt e'čč, kâ'l
son mättad tõid jee'res
päärnaid sää'mkiõl.*

Asko Länsman

Jõs päärna juõ'kkpeivvsaz̄ kiõl'laž vee'rdest u'cc vue'ss lij säamas, lij takainallšem, štõ veäl škooulâkksi'žzen-i sää'mkiõlâst lij jiânnai kooddvaajtõözz lää'ddkiõlle, le'be päärnaž öhttag mainstummše'stes jiânnai lää'ddkiõl da sää'mkiõl. Päärna sää'mkiõlâst sätte lee'd reä'i' da vä'žželvuõđ, ouddmiârkkân dual le'be kuõi'tilâagg ââ'nnmest, mõõnnâm äi'gäâ'blek raajjmest le'be tiõttum sue'rji sannõõzzin. Lää'ddkiõll vuäitt vaikkted ravsen sää'mkiõl kiõllmattu še. Vä'žželvuõđ sää'mkiõlâst vuä'i'tte põõššâd päärna mie'lld sitkksânji ee'jest nobba da rââšseed suu motivaatio sää'mkiõl âânnmõ'šše. Päärnai sää'mkiõl õõlgchi pâ'sted nââneed ânn'jõõž jeänab. Kiõ'lle öhtneei va'žžtõõzzid da vaa'nid õõlgchi vuäžžad tuärjjõõzz nu'tt škooulâst gu tõn åâlgpeä'lnn. Jõnn äu'kken tä'st le'čci ää'sš kuõskki tu'tkkeemteâtt da pue'rmõs naa'li ooccmõš maai'lmveiddsânji. Tõi vuâðald le'čci šiõgg raajjâd ei'dde sää'mkiõllsaž päärnai taarbid kääzzkõõ'sti materiaalid da mõõntõõllmid.

Škooulâkksaž päärnast, keä'st sää'mkiõl täidd lij ra'vves da kåâ'tt vuäžž tuärjjõõzz kiõl mainstummša jiânnai škooul åâlgpeä'lnn še, vuäitt ä'lõged ââ'kki'jji mie'tt vue'rdded jää nab: aktiivlaž sää'mkiõl va'lljummuž, sää'mkiõlâst põõšsmõõž, kiõllvõõ'ji keäppnummuž da määngpeällsab sannõõzz. Täavtõõzzid päärna kiõlltäaid peä'lest ij kannât piijjâd čuu't vuâlas. Päärna kannat tobdstâ'tted suu mainstem sää'mkiõl jee'res suõmid. Päärnze kannat ta'rjeed aktiivlânji suu ravsmemtäss'ses suâvlaž sää'mkiõllsaž keerjlažvuõđ da jee'res materiaal. Sää'mkiõllsaž päärnze lij šiõgg kuullâd da lookkâd keerjlažvuõđ še jee'res kiõlin ko säamas: määngkiõllsaž päärna kiõl'laž ouddnummuž tuärjjad takainalla puk ree'gges da määngpeällsaž aunstõs. Öht ärvvsaz̄ täavtõs lij tõt še, što päärnaž mättai fi'ttjed jee'res sää'mkiõlid da siõhttlâått tõid positiivlânji.

Škooulmaai'limest päärnai kôskksaž jeä'rðõõzz sää'mkiõl täaidast da ââ'nnmest vuä'i'tte šõddeed määngnallšem tobddjid da reaktoid. Päärnaž vuäitt kiõçclâ'sted losseen vue'jj, ko'st suu kiõlltäidd lij heäjab gu nuu'bbi, leša seämmanna še vue'jj, ko'st nuu'bb päärna pâ'rõge pâi vaajted jäänbõškiõ'lle. Ni õõut päärna ij õõlgchi jouddâd tobddâd sää'mkiõllmainstee'jen vue'llvuõtt-tobddi. Ij leäkku ni päärnze vuõi'gges, štõ son jáudd tuâimmjed jee'res päärnai u'čtee'len le'be kiõllpâå'l sen, le'be štõ sää'mkiõllsaž tuâimmjummuž riâssât pâi uu'ccbén sää'mkiõl mainstee'ji määinain. Lij vuõrâsoummi – škooul, puärrsi, puki sää'mmlai – vä'žžel da vääznai tuâjj raajjâd päärnaid kiõllpirrõõzz, ko'st juõ'kk päärnaž vuäžž mätt'tõõzz da sosial'laž vuârryaikktõõzz jiijjâs kiõlltaiddu šiõttâl tää'zzest da peäss šõddâd puârast sää'mkiõl mainstee'jen.

Sää'mkiõllsaž päärnaž vuõrasm

Rävsmemâkksi'žzen päärnaž älgg šõddâd pâ'rnnvuõđâst vuõrâsvuõ'tte. Tât miârkkšâvv täujja uvddum äärvi kõõcchâmvuâlla piijjmõõžz, mä'tkk-kõõsk välddmõõžz jiijjâs puärrsid da jiijjâs čuõkku ooccmõõžz. Nuõr persoonâst reepcee'n vuäitt kuâsttjed nu'tt, štõ son haa'lad ouddâl pukid lee'd nu'tt mâ'te jeäraz da suddõõttâd jou'kk'e – le'be jeärsmõõvvâd tõ'st. Vaarvuâlaž, uu'ccbõsjoukksâ'a'jest le'ddi kiõl mainsteeiõutstõõzzâst rävsmemâ'kk lij takainalla äi'gg, kuä'ss nuõr identifiâsttmõš da miõlkeässmõš kiõl årra še vuäitt mottjed. Sätt kuâsttjed nu'tt, štõ son olggan jiijjâs kiõllõutstõõzzstes. Nuõrr vuäitt ä'lõged va'stteeid jäänbõskiõlin, keâlددõõttâd mainste'mmen jiijjâs kiõl le'be siõhtlõõttâd tõõzz negatiivlânji. Lij samai takainallšem, štõ tiõttum ââ'kkii'jin, ouddmiârkkâan 13-16-âkksi'žzen, sää'mkiõllsaž nuõr sää'mkiõl âânmõš occan da fi'ttjõs tõn årra vaikkat lee'd huõltem le'be keâhssai.

”

*Koon-ne nalla lie digo jõnn tuäiv, leša tâ'l ij haa'le'či
piiJJâd päärnaid, tõid jiijjâs ij-ga tõi jeärrsi päärnaid
nåkam teäddõõzzid, štõ tõt lij åå'n ve't tij a'rddjin, mä'htt
tä'st keävv.*

Henna Aikio

Vuõrâsouummi kiõllva'lljummuž meä'rrad täujja teâdlaž le'be teâdte'mes ideolooglaž haall mainsted sää'mkiõl pâi gu lij vue'i tlvaž, gu tie'ttep, mõõn vääznai tõt lij. Hää'rves rävsmemâkksaž tuâimmai tân vuâdald. Rävsmemâkksaž maainast sää'mkiõl, gu tõt lij miõllsaž tõn mää'i'nest, mii lij su'nne miõllkiddlaž, keäivui'm son haa'lad lee'd da mä'i'd son haa'lad tuejeed. Maai'lm mettkää'vest nuõrr ouummust lie jiânnai jäänab vajtõsmääin lää'dd- le'be eñglõskiõlin ko sää'mkiõlin leäi kõõcchmõš ve't ää'jtõõzzin, kulttuurouddsin le'be aa'sšin, koid identifiâ'sttoõvvâd.

Nuu'bb beä'lnn mätymi sää'mkiõllsai fi'ttjōs sää'mkiõl årra mottai rävsmemââ'jjest nu'bioo'ri jäänab positiivli'žzen da teåđstee'jen. Nuõr identitee'tt sää'mkiõl mainstee'jen vuäitt ravsmed mõõn täattas ââ'jjest jie'llemšõddmõõžzi, jiijjâs šõddmõõžz da pirrõõzz maalli mie'ldd. Nuõrr vuäitt ä'lğged smiõttâd jiijjâs kiõl miärktõõzz kõskkvuõđâst jälstemsâjja, mätt'tõõttmõ'šše da tuâjj-jie'llma, da haal kuullâd jiijjâs õutstõ'sse kiõl pääi'k še vuäitt šorrned.

Tuäivam pâi, štõ sää'mkiõll äävad muännai päärnaid sää'mmlaž öhttsažkåâ'dd pukin neelljân jânnmest. Štõ ij leäkku pâi U'ccjokk, Nuorgam, pe'ce mij kuullâp šoorab öhttsažkâdda, da kiõll lij mât'e čooud tõõzz.

Anna Nakkäläjärvi-Länsman

Šerävsmemââ'jjest sää'mkiõlâst olggnam nuõr fi'ttjõõzz da kiõllva'lljummuž sätte ju'n mue'dd ee'jj kee'jjest, vuâđđškooul puuttâm mäŋja le'be nu'tt 20-âkksi'žzen mottjed samai nu'bioo'ri. Nuõrr vââjj ä'lğged jiijjâsmäainlânji raajjâd sââ'j sää'mkiõ'lle jie'llme'stes, gu lij älggam fi'ttjed sää'mkiõl miärktõõzz jiõccses da možât ââ'nned huõl kiõlltääid huânn'numm'est. Nâkam ouddmiârk liâ sää'mõutstõõzzâst jiânnai. Bie'kkä rävsmeei nuõrid šât keävv nu'tt, štõ sää'mkiõ'lle ij šõõdd miõllsaž rool jiijjâs jie'llmest, määttein, tuâjast da piârjie'llmest. Tän jiâ puärraz ij-ga õutstõs vuei't obbnes cõggâd. Älgg pâi tue'jjeed puk vuei'tlvaž tõn ou'dde, što samai määng rävsmeei sää'mkiõl mainsteei haa'lee va'lljeed sää'mkiõl jiijjâz jie'llma.

Da lij tõt-han kiõll ree'ḡgesvuõtt. Jeä'rben tää'i'ben raaj ââlda. Mõõn jiânnai le'čce tuâjjpääi'k še tõõzz, kåâ'tt silttad sää'mkiõl.

Asko Länsman

Sää'mkiõli vue'kk jeäll já'ttlõs muttsest. Muttsa õhttne rämm da pe'ccel, seämma ää'i'j tuäivv da tuäivte'mvuõđ counni peä'l. Måtmest vââjj tåbddjed, štõ kiõl jie'llemviõkkvuõđ tuõ'll'jummuž da nâânummuž lij pâi tuärrmõõžz da skääđđtuâsttmõõžz. Sää'mkiõl päärnžasas si'rddi puä'res ij vuei't tie'tted, mii puâđðs suu põrggmõõžzin puätt lee'd: juä'tkke-a päärna sää'mkiõl ooudârra da mä'htt kiõlid keävv. 20 le'be 50 ee'jj keäčča ij vuei'n. Tän pee'i'v 20 le'be 50 ee'jj tuâggaž sää'mkiõl vuâkka suei'mkrââ'stee'n lij kuuitâg čiõlgâs, štõ määng ää'šš liâ mottjam pue'rab årra, mänggan jee'res tää'zzest. Sä'mmla liâ suddâ'ttemtuâimin da jõnn mâ'ljõõzzin huõlķâni seeiltam jiijjâz kiõleez, serddam tõid sokkpuõlvvõõggâst nobba da määngin paai'kin alttääm kiõl serddmõõžz o'dđest loo'jji ii'jji puätkkõõzz mäŋja. Kiõllvaajtõõzz kiõjid ko'rjjõõlât veâl kuu'kk, leša seämma ää'i'j rä'jje juõ'kk pee'i'v jiânnai odđ. Juõ'kk päärnže sarnnum da päärna särnnam sää'mkiõllsaž sää'nn raajj sää'mkiõ'lid pue'rab pue'ttiää'i'. Juõ'kk sää'nn lij räamm da kuärgadvuõđ ä'sš■

LISTT ŽEERJLAŽVUÖÐÂST DA SÄI'MMKÄÄIVAIN

Čoahkis-seiddōs

Sää'mkiöllsaž materiaalbaŋkk, ko'st pue'rrjie' llma da tiõrvâsvuõ'tte kuõskki materiaal
<http://coahkis.com>

Giella šiellan – ja geaidnu guovttagielalašvuhtii

Språk i vuggegave – og veien til tosprålighet

Vuä'ppeskeerjaž sää'mkiöl mainstumm̄est päärnže
http://www.mfppd.no/images/stories/brosjyre/Brosjyre_1.pdf

Giellaválljen lea dehálaš! -Rávagihpa – Språkvalg er viktig! Veiledningshefte

Vuä'ppeskeerjaž sää'mkiöl mainstumm̄est päärnže
Mánáidgiela dutkanfiermádat SAMAGI. Sámediggi – Sametinget
<https://www.samediggi.no/Balvalusat2/Giella#section-Samas-manain>

Kuáti-seiddōs

Sä'mmlaž ouddpeâmm materiaalbaŋkk
<http://www.kuati.fi>

Meille tulee vauva

Vuä'ppes ömaga vue'rddma da piõmmu
http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/138367/URN_ISBN_978-952-343-367-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Vuâðdmätt'tõslää'kk

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>

Puhu omaa kieltäsi lapsellesi. – Hála mánnašat iežat eatnigela

Vuä'ppeskeerjaž sää'mkiöl mainstumm̄est päärnže
Aino Snellman & Kerttu Vuolab. STAKES 1993

Sä'mmlaž kiöllvuäpstök

Teâtt da mainstöölmõš sää'mkiöl se'rddmest da päärnai määngkiöllsažvuõdâst
<https://www.facebook.com/Saamelainen-kielineuvola-197306927529926/>

Ķiölpie'ss-seiddōs

Teâtt kiölpie'sstuâimmumm̄est da päärna sää'mkiöl vä'lldmest
<https://www.samediggi.fi/toiminta/saamen-kieli/kielipesa/>

Sää'mte'gg: mättmateriaal

Teâð sää'mkiöl da sää'mkiöllsaž mätt'tõõzzâst da mättmateriaalin
<https://www.samediggi.fi/tuaimmjummus/skooultos-da-mattmateriaal/?lang=nuo>

Sää'mkiöll-lää'kk

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2003/20031086>

Ouddpeâmmlää'kk

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540>

Vuorotellen (Vuârrvuârai)

Vuä'ppes vuârrvaikktumm̄sa da ķiõl ouddnummuž alggpooddid
<https://papunet.net/tietoa/fileadmin/muut/Esitheet/Vuorotellen.pdf>

KOOZZ VUÄITAK VÄ'LDDDED ÕHTTVUÕÐ LÂ'SSTEÂÐAI VUÄŽSAM DIÖTT LE'BE JÕS VUÖIGGÂDVUÕÐAD LE'BE PÄÄRNAD VUÖIGGÂDVUÕÐ JIÂ TIÖUDDU

Sää'mtee'gg kiöllstaanpiisar

Sä'mmlai kiöllsai vuõiggâdvuõð teâddjummuž jee'res vuu'din
<https://www.samediggi.fi/yhteystiedot-yhdella-sivulla/>

Sää'mtee'gg škooultempiisar

Sä'mkiöllsaž ouddpeâmmam de vuôss- da vuâðdmätt'tõs
<https://www.samediggi.fi/yhteystiedot-yhdella-sivulla/>

Sää'mtee'gg kiöllpie'ssjää'ðteei

Sä'mmlai kulttuur- da kiölpie'sstuâimmummuž
<https://www.samediggi.fi/yhteystiedot-yhdella-sivulla/>

Sää'mtee'gg sosiaal'läz- da tiõrvâsvuõtspiisar

Sä'mkiöllsa da sää'mmlaid rajum sosiaall- tiõrvâsvuõttkääzzkõözz
<https://www.samediggi.fi/yhteystiedot-yhdella-sivulla/>

Dommkâådad va'sttösve'rõgyuä'msteei , ää'sšest reepčee'n odm.

Sosiaal'läžjää'ðteei
Čuõvtjemjää'ðteei
Ouddpeâmmamjää'ðteei

Lappi vu'vddvaaldšem ve'rõgkoontâr , mätt'tõstuâimm pâ'jjita'rķkeei

Sä'mkiöllsaž ouddpeâmmam de vuôss- da vuâðdmätt'tõs
<https://www.avi.fi/web/avi/saamenkielinen-opetus>

Õõut-tää'ss'sažvuõð vä'llduumne'kk

Õõut-tää'ss'sažvuõð da kiöllsai vuõiggâdvuõð teâddjummuž
<https://www.syrjinta.fi/>

Ee'ttiķ-kâå'dd lää'kk- aa'ššinnee'kk

Ve'rõgnii'kkki tuâimmjem da ölmmsi kääzzkõözzi laagglažvuõð valvvmõš
<https://www.oikeusasiamies.fi/fi>